

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3/4-'97

De Wouwse steenfabrieken

VII. De steenfabriek "Wouwse Plantage"

De juiste beweegredenen achter het ontstaan van de steenfabriek in Wouwse Plantage heeft Constantijn Petrus baron de Caters nooit op papier gezet, maar ongetwijfeld wilde hij als bankier een investering doen waarmee hij het nodige geld wilde verdienen. Daarnaast was hij een sociaal voelend mens en het feit dat hij de mensen die in de omgeving van zijn bossen woonden aan een menswaardig bestaan wilde helpen, speelde mogelijk ook een rol.

Eind 1868 of begin 1869 liet de baron een perceel dennenbos rooien om daar zijn steenfabriek te bouwen. Hij vroeg toestemming aan Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant en die zonden het verzoek door naar de gemeente Wouw. Op zondag 11 en 18 april 1869 werd de aanvraag gepubliceerd voor

„vergunning om op het hem toebehoorende perceel uitgerooid dennenbosch gelegen in de Plantaadje onder de Gemeente Wouw, kadastraal bekend sectie H N° 224 ter grootte van 2 bunders, 72 roeden 40 ellen eene steenbakkerij op te rigten."

De eigenaren en gebruikers van de omliggende percelen werden benaderd, maar niemand diende bezwaar in, zodat het Wouwse college van burgemeester en wethouders op 27 april 1869 een proces verbaal opstelde en de vergunning afgaf.¹⁾

De fabriek was al snel gereed en de leem werd in de onmiddellijke nabijheid van de fabriek uit een 'leemkuil' gehaald. Voor de afvoer van de gebakken steen werd het veldspoorlijntje dat vanaf het kasteeltje in Wouwse Plantage naar de Herelsche Heide nabij wachtpost 7 in Heerle liep, verlengd. Het ging hier niet om een Décauvillesmalspoor, zoals

1704 jn. 08.

Pannen en Plavuizen-Fabriek
ZOOMBEEK

WOUW.

De Heer

Gemeente Worms

Debet

aan
BARON C. P. DE CATERS.

Hier het overgafte aan U. Ed. verkocht en gekaard.

1876			
1876	500 add Steen a 1600 per 1000	325	
1876	1000 2 2 2 2 2 2	650	
1876	1600 2 2 2 2 2 2	1040	
1876	1600 2 2 2 2 2 2	1079	
	1876 4760 add Steen	3094	

Briefhoofd uit 1876. Hierop is te zien dat de naam van de steenfabriek in die tijd 'Steen-, Pannen- en Plavuizenfabriek "Zoombeek" was.

soms wordt beweerd, maar om een ander smalspoor met een breedte van 700 mm.²⁾

Dankzij een rekening die de fabriek op 1 november 1876 naar de gemeente Wouw zond voor de levering van 4760 stenen, weten we dat er op dat moment sprake was van de Steen-, Pannen- en Plavuizen-Fabriek 'Zoombeek'. Die naam raakte echter niet ingeburgerd, want later was er altijd sprake van de steenfabriek 'Wouwsche Plantage'. Bovendien moet de naam verwarrend geweest zijn, omdat op Zoomvliet ook een steenbakkerij stond met de naam 'Zoomvliet'. De stenen die de baron aan de gemeente Wouw verkocht, kostten vijfenzestig cent voor honderd stuks.

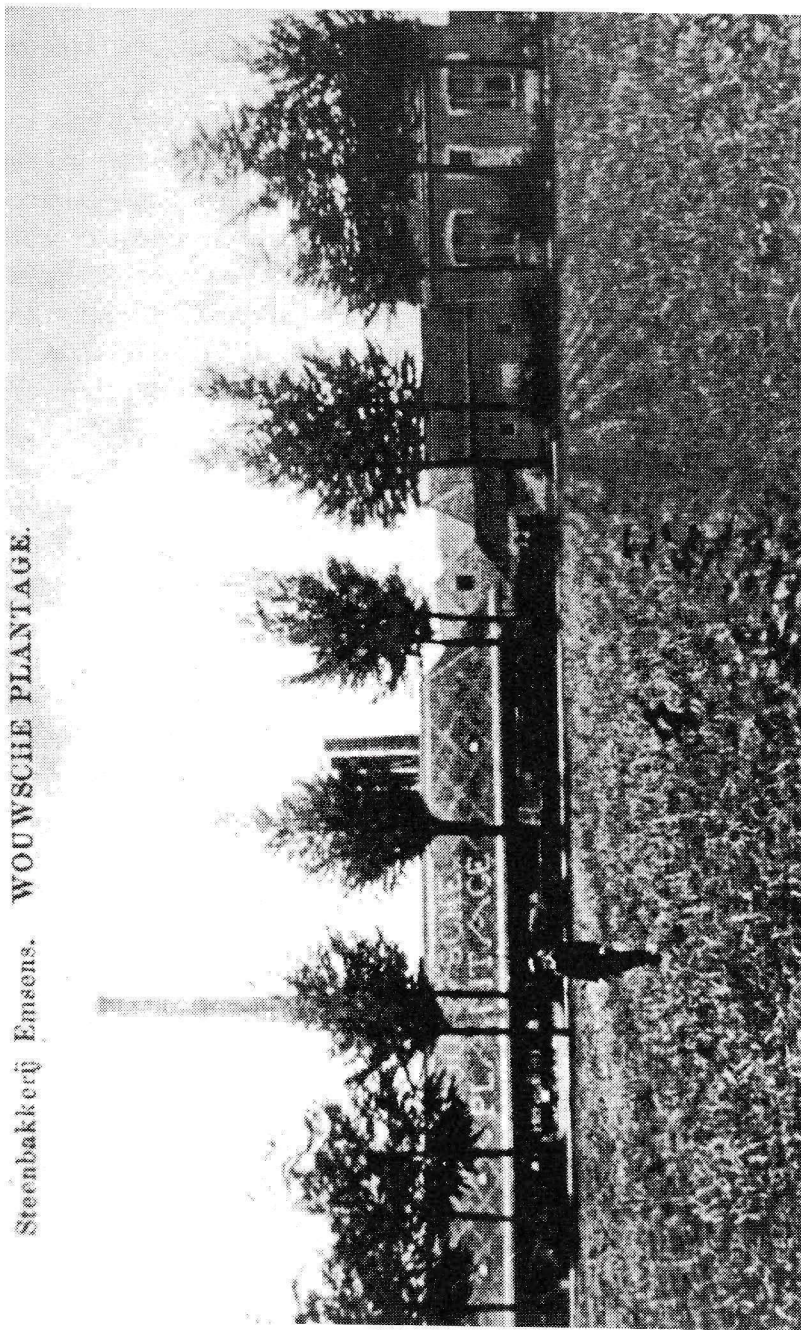
Na de dood van baron De Caters in 1884 traden twee van zijn zonen, Edouard en Raymond, in zijn voetsporen. Zij namen het beheer over de bossen en ook over de steenfabriek over.

In 1891 werd er op de fabriek onder leiding van Jacobus van Wesenbeeck steen gebakken. Hij vroeg op 21 februari van dat jaar aan de gemeente Wouw toestemming om op de gemeenteweg in Wouwse Plantage vanaf 'De Zoom' tot aan de R.K. kerk een paardenspoor te mogen aanleggen om stenen voor de bouw van de nieuwe kerk aan te voeren. Het college van burgemeester en wethouders had daar geen moeite mee, als de weg in goede staat zou blijven en rij- en voertuigen geen last hadden van de spoorstaven.³⁾

Uit een los briefje in het gemeentearchief weten we ook iets meer over het aantal personen dat er in de zomer van 1891 werkte. Negen personen boven de 16 jaar verdienden op de fabriek tussen de zes en tien gulden per week. Daarnaast werkten er twee meisjes, één van veertien en één van twaalf jaar. En vier jongens die tussen de dertien en vijftien jaar oud waren. Hoewel niet beschreven staat wat voor werk de kinderen verrichten mogen we aannemen dat de meisjes werkzaam waren bij het keren van de stenen op de droogvloer en dat de jongens zorgden voor het afvoeren van de handgevormde stenen naar de droogvloer.

De arbeidstijden lagen heel anders dan tegenwoordig. Om vijf uur 's ochtend begon het werk en tot acht uur in de ochtend werd er doorgewerkt. Vervolgens van negen tot twaalf uur, van half twee tot vier uur en

Steenbakkerij Emsens. WOUWSCHE PLANTAGE.

De steenfabriek van de familie Emsens in Wouwse Plantage in 1912. (Collectie: De Vierschaer-Wouw).

van half vijf tot zeven uur. Deze tijden waren van toepassing voor minderjarigen die dus elf uur per dag werkten en zesenzestig uur in de week. Voor hen varieerde het weekloon van twee tot drieëneenhalve gulden. Volwassen arbeiders maakten dus nog meer uren in de week.⁴⁾

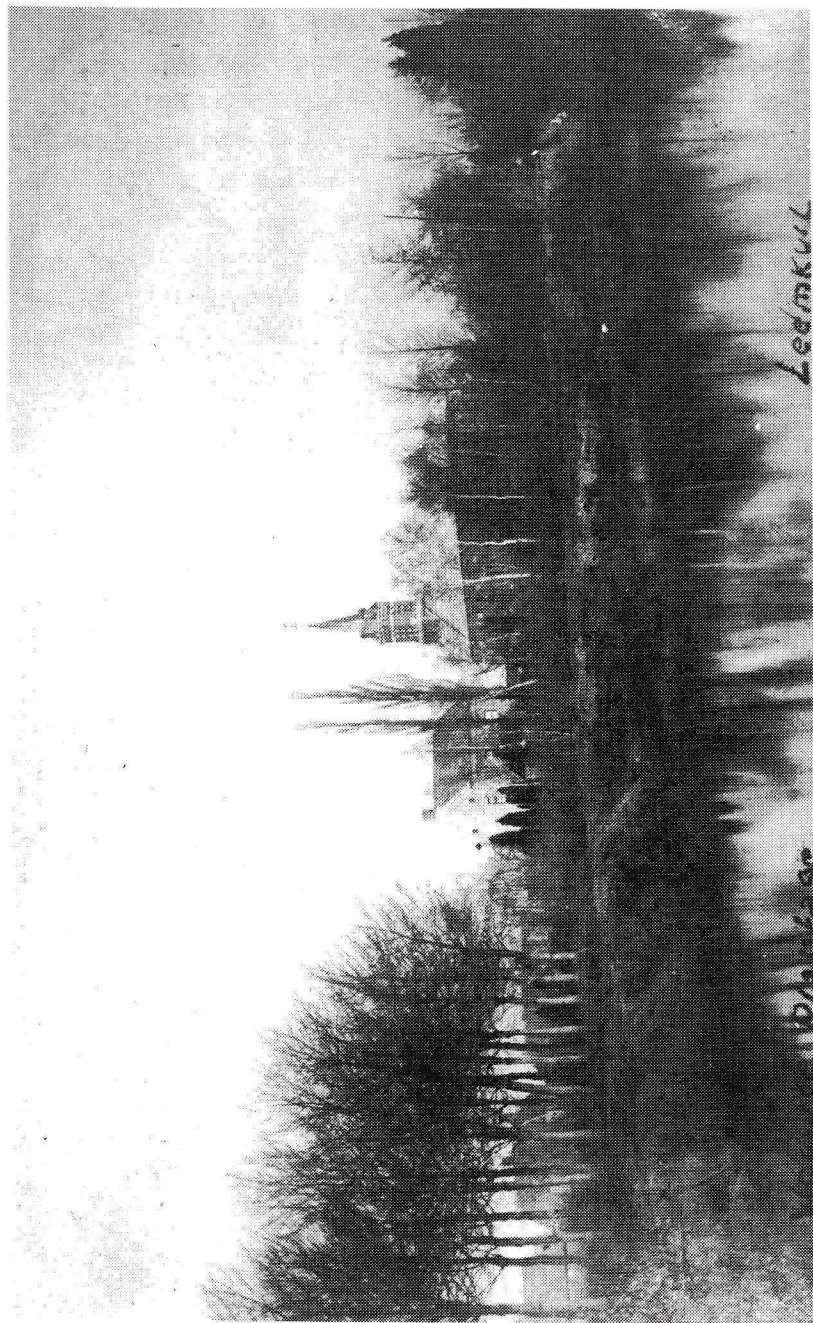
De familie De Caters kon zelfs met deze lage lonen het hoofd niet boven water houden en wegens schulden werd in 1895 het gehele landgoed inclusief de steenbakkerij in het openbaar verkocht. De nieuwe eigenaar werd Pierre Paul Emsens. Hij kocht de belangrijkste delen van het landgoed en de steenbakkerij voor een bedrag van 301.000 gulden.

Familie Emsens

Pierre Paul Emsens begon samen met zijn zoon René Walther Emsens rond de eeuwwisseling de steenbakkerij te moderniseren. René had een technische opleiding achter de rug en toonde veel belangstelling voor de steenfabriek. Hij ontwierp onder meer een kleipers, een machinale brikkenpers en een apparaat om brikken met zand te bestrooien nadat ze gevormd waren. Zijn vindingen liet hij in 1914 in Frankrijk als patenten deponeren.

Voor 1900 waren er zo'n tien arbeiders werkzaam en omdat de arbeidswet in die tijd een werkgever de verplichting oplegde om het aantal werknemers tussen twaalf en zestien en de vrouwen te registreren, weten we dat in de fabriek van Emsens geen vrouwen werkzaam waren. In 1899 werkten er vier jongens en drie jaar later stonden twee jongens geregistreerd. In 1904 was dat aantal nog steeds twee.⁵⁾

De plannen voor de ringoven, waarvan ook nu nog een deel overeind staat, werden in 1903 gemaakt. Mogelijk dat toen ook de speciale ovens voor de dakpannen gebouwd werden. Op foto's uit die tijd zijn vijf lagere schoorstenen te zien, die hoorden bij de pannenvovens. Over het aantal pannenvovens zijn zelfs werknemers het niet eens. Dat loopt uiteen van drie tot vijf. In 1904 werd de nieuwe oven illegaal in gebruik genomen! Hoewel de bouwtekeningen in het archief ontbreken, blijkt uit correspondentie tussen de gemeente en de inspecteur van het rijks-toezicht op fabrieken en werkplaatsen dat de nieuwe ringoven in juni

Deze foto uit 1910 werd gemaakt vanaf de leemkuil bij de steenfabriek. Op de achterkant de pastorie en de kerk uit 1891.
(Collectie: De Vierschaer-Wouw)

van dat jaar in gebruik was, zonder dat een hinderwetvergunning was afgegeven.

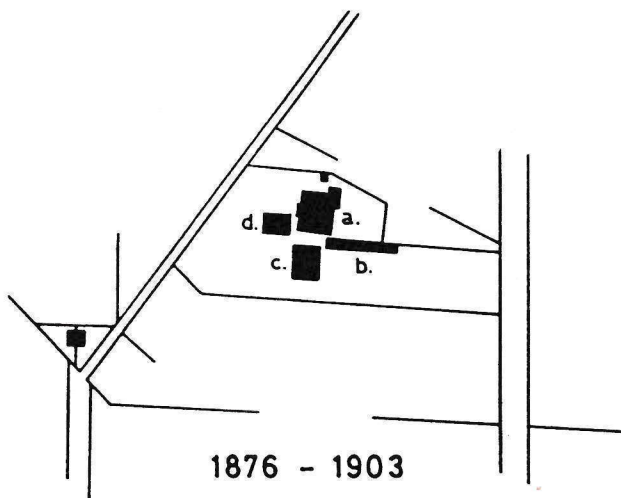
Hinderwetvergunning

Op 16 april 1904 vroeg René Emsens een hinderwetvergunning omdat hij een locomobiele van 50 PK wilde plaatsen op zijn steenfabriek in Wouwse Plantage. Daarnaast vroeg hij die vergunning voor een stoomsteenvormmachine met walswerk, elevator en ophaaltoestel en voor een panvormmachine met ophaaltoestel.⁹⁾

Het college van burgemeester en wethouders boog zich over deze vergunning in de vergadering van 11 juni en besloten werd om het verzoek op de gebruikelijke manier aan de bevolking kenbaar te maken, zodat er eventueel bezwaren ingediend konden worden. Na veertien dagen zou het college dan een definitieve beslissing nemen. De kennisgeving werd ook naar het 'Rijkstoezicht op Fabrieken en Werkplaatsen' gestuurd en inspecteur A. Stoffels ging op 16 juni op onderzoek uit. Hij kwam daarbij tot de conclusie dat de stoomsteenfabriek voor wat de ringoven betrof al in werking was. Stoffels had tijdens dat bezoek duidelijk gemaakt dat het gebruik van de stoomwerktuigen tegen de voorschriften was. Stoffels liet meteen de juiste voorschriften achter, die de veiligheid van de arbeiders moesten waarborgen en op 23 juni deelde René Emsens (in het Frans) mee dat op zijn "briqueterie" alle maatregelen waren genomen om de arbeiders veilig te laten werken. Een dag later stuurde Stoffels een brief naar de gemeente met een document waaruit bleek, dat het bedrijf voldeed aan de eisen van de veiligheidswet en tevens kon men tussen de regels lezen dat het college niet moeilijk moest doen over het afgeven van de vergunning.

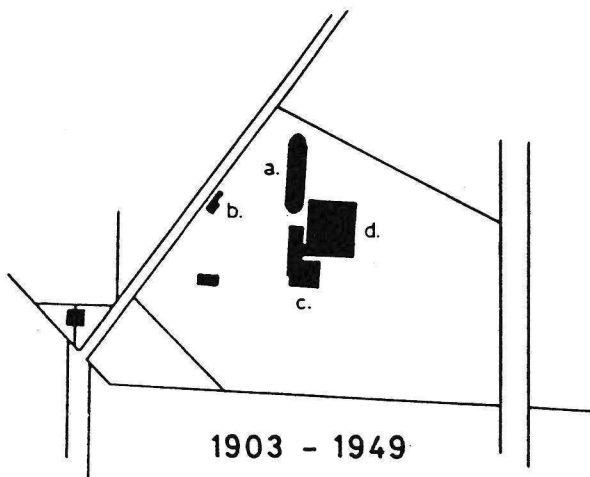
"Ik wensch er Uwe aandacht op te vestigen dat indien Uw college voorwaarden aan de vergunning wenscht te verbinden, deze voorwaarden vooraf aan mij ter kennisneming moet worden gezonden overeenkomstig art 12 bis der wet.

Steenfabriek "De Wouwsche Plantage"

1876 - 1903

a. = steenoven, b. = loods,
c. = schuur, d. = schuur

1903 - 1949

a. = steenoven (1903), b. = woonhuis (1904)
c. = schuur (1903), d. = loods (1909)

Tekening: M.C.J. Broos (Roosendaal)

In bedoeld geval zoude derhalve de beslissing op het verzoek van den heer René Emsens moeten wachten totdat omtrent de voorwaarden overeenstemming tussen Uw college en mij bestaat.

Daar het seizoen voor de steenbakkerij reeds ver gevorderd is, meen ik dat het belang van aanvrager en van werklieden vereischt, spoedige afdoening dezer zaak zooveel mogelijk te bevorderen", schreef inspecteur A. Stoffels.

Bij de omschrijving werd aangegeven dat de locomobiele in een machinengebouw kwam en diende om de verschillende machines voor het vervaardigen van stenen en pannen aan te drijven. De beweegkracht werd overgebracht door een drijfriem.⁷⁾

In de collegevergadering van 25 juni 1904 bleek dat er geen bezwaren ingekomen waren tegen de uitbreiding van de steenfabriek van René Emsens, noch tegen de locomobiele en het gebruik van de verschillende machines. Vandaar dat vergunning werd verleend om de fabriek uit te breiden en de machines in werking te stellen. Wel werd bepaald dat voor 1 augustus 1904 de inrichting voltooid moest zijn en werken. Zoals we al zagen, was de vergunning eigenlijk een wassen neus, want het bedrijf was al volop in werking! Voor zijn medewerking kreeg de Wouwsche burgemeester op 13 juli nog een bedankbriefje van René Emsens, uiteraard in de Franse taal geschreven.

Modernisering

In 1914 moest er opnieuw gemoderniseerd worden. Bedrijfsleider Jac. van Wesenbeeck vroeg op 21 juli namens de "Stoom-, Steen- en Pannenfabriek van de Wouwsche Plantage" vergunning tot het in gebruik nemen van een stoommachine even buiten het terrein van de steenfabriek aan de zogenaamde Lindedreef. De stoommachine *"... zal dienst doen om het water uit mijne leemputten te pompen met eene centrifugaalpomp"*. Bij de aanvraag was een tekening gevoegd, waaruit bleek dat zowel de stoommachine als de pomp op een stenen funda-

ment werden geplaatst. Om de machines tegen de weersinvloeden te beschermen zou er een houten hok overheen komen. Het opgepompte water werd langs een sloot naar 'De Zoom' gepompt.⁸⁾

Net zoals tegenwoordige hield het gemeentebestuur in die tijd een hoorzitting. Dat gebeurde op 22 augustus 1914, maar niemand diende bezwaar in, zodat op 19 september 1914 de vergunning afgegeven kon worden. Wel werd bepaald dat de machines vóór 19 december 1914 moesten werken.⁹⁾

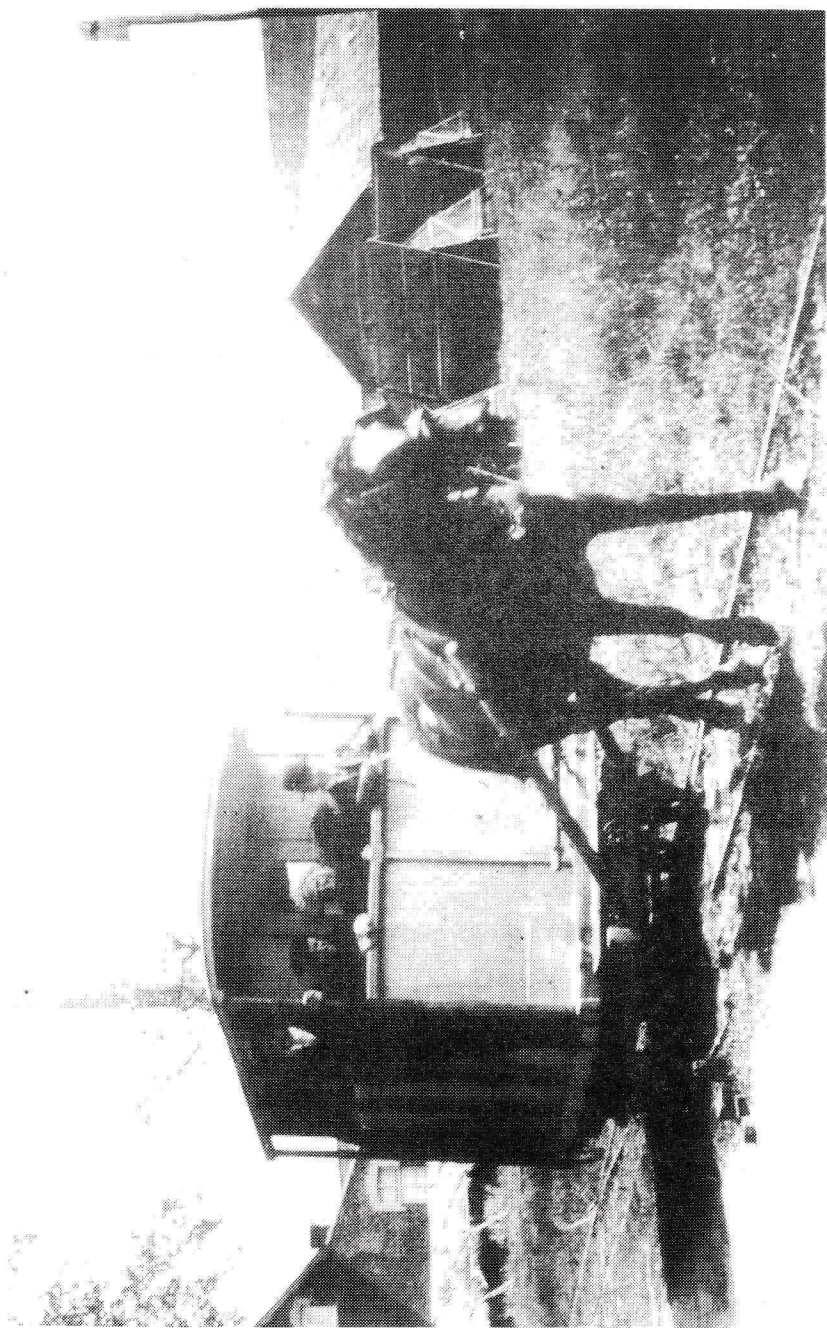
Personeel

Over het personeel dat in deze periode in de fabriek werkte, is niet zo veel bekend. Voor 1900 waren steeds zo'n tien arbeiders op de steenbakkerij werkzaam. In de jaren 1901-1920 schommelde het aantal personeelsleden tussen de twintig en dertig man. In de winter werkten een aantal mensen ook nog in de bossen van het landgoed. Dat er in het jaar 1905 geen vrouwen op de steenfabriek Wouwse Plantage werkten, bleek uit een opgave die aan de gemeente Wouw werd gedaan.

Toen in 1919 de verplichte vrije zaterdagmiddag werd ingevoerd, was René Emsens op 27 september van dat jaar nog steeds niet akkoord gegaan met deze overeenkomst. Een overzicht van 7 augustus 1922 liet zien dat in de 'Pannembakkerij van Wouwsche Plantage' op zaterdagmiddag niet meer gewerkt werd.

Arbeiders boven de zestien jaar werkten dagelijks negen uur en vijftig minuten, wat op een weektotaal van vijftig uur en tien minuten kwam. Van maandag tot en met vrijdag werd dagelijks in vier blokken gewerkt met een pauze van een half uur of een uur, terwijl er op zaterdagochtend in twee blokken werd gewerkt. De arbeiders konden dan om twaalf uur aan het weekend beginnen. Voor de arbeiders die werkten aan de fabricage van de baksteen golden dezelfde tijden.¹⁰⁾

Natuurlijk gebeurden er in de fabriek ook wel eens ongevallen. Zo werd een ongeluk gemeld dat M.P.J. Veraart op 18 juli 1934 overkwam. Op 21 juli overleed hij aan de gevolgen van dit ongeluk. Wat de man precies overkwam staat niet in het overzicht te lezen.¹¹⁾

Op deze foto die rond 1920 werd gemaakt zijn op de achtergrond de grote schoorsteen van de ringoven en de vijf kleine schoorstenen van de pannenovens in Wouwse Plantage te zien. (Collectie: De Vierschaer-Wouw).

In 1936 werkten negentien mannen in de fabriek, waaronder een aantal die een dubbele functie hadden. Een lijst in het archief van de steenfabriek geeft het volgende overzicht: twee machinisten, één afslager die tijdelijk als in- en uitzetter werkte, één in- en uitzetter, die tijdelijk als sjouwer fungeerde, één afsnijder, die soms ook als in- en uitzetter werd ingezet, drie sjouwers, die tijdelijk als in- en uitzetters werkten, één kleiaanvoerder, drie stokers, die ook werkzaamheden als sjouwer verrichtten en zeven sjouwers. Directeur was in die jaren Jan van Wesenbeeck, de zoon van Jacobus die in 1932 was gestorven. In 1939 werkten er eenentwintig mannen die gemiddeld zesenvieftig uur per week maakten.¹²⁾

Nieuwe schoorsteen

Op 16 april 1931 vroeg de "Stoom-Steen en Pannenfabriek Wouwsche Plantage" toestemming om een schoorsteen van 29 meter te mogen bouwen op het perceel H 1037. Van de bestaande schoorsteen bleef volgens de bijgevoegde tekening vijf meter twintig staan en daarbovenop zou een nieuwe schoorsteen van 25 meter gebouwd worden. De schoorsteen zou daardoor bijna 31 meter hoog worden en de hoogte in de bouwvergunning is daarmee wel een erg ruwe schatting. Twee dagen later gaf het college de vergunning af en werd met de bouw begonnen.¹³⁾

Over de jaren dertig zijn wat meer gegevens bekend, omdat de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog heel wat papieren lieten invullen, waarin ook steeds de toestand voor de oorlog vermeld moest worden. Daardoor is bekend dat er vanaf 1936 tot en met 1940 alleen maar straatklinkers en metselstenen werden gebakken. Over dakpannen wordt niet meer gerept. De productie liep in die jaren sterk terug, al moeten we vraagtekens zetten bij de aantallen die doorgegeven werden, omdat nog geen miljoen stenen per jaar werd gehaald, zelfs in de 'topjaren'.¹⁴⁾

Tweede Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog bracht ook voor de fabriek in Wouwse Plantage de nodige ellende. De bruggen over de rivier 'De Zoom'

Een luchtfoto van de steenfabriek in Wouwse Plantage met op de achtergrond het dorp. Rechts op de foto is een deel van de oude leemput te zien. Aan de rookpluim te zien was de fabriek nog volop in werking (Collectie: De Vierschaer-Wouw).

werden opgeblazen door de Nederlandse troepen en dat betekende dat het water niet meer uit de leemputten gepompt kon worden, omdat de afvoer via 'De Zoom' ontbrak.

Op 10 juni 1940 schreef J. van Wesenbeeck dat de fabriek een jaarproductie van 1,5 tot 2 miljoen stenen heeft, want volgens zijn gegevens werden 1.370.000 stenen op rijnformaat gebakken en 162.000 op waalformaat.

Als opmerking schreef Jac. van Wesenbeeck:

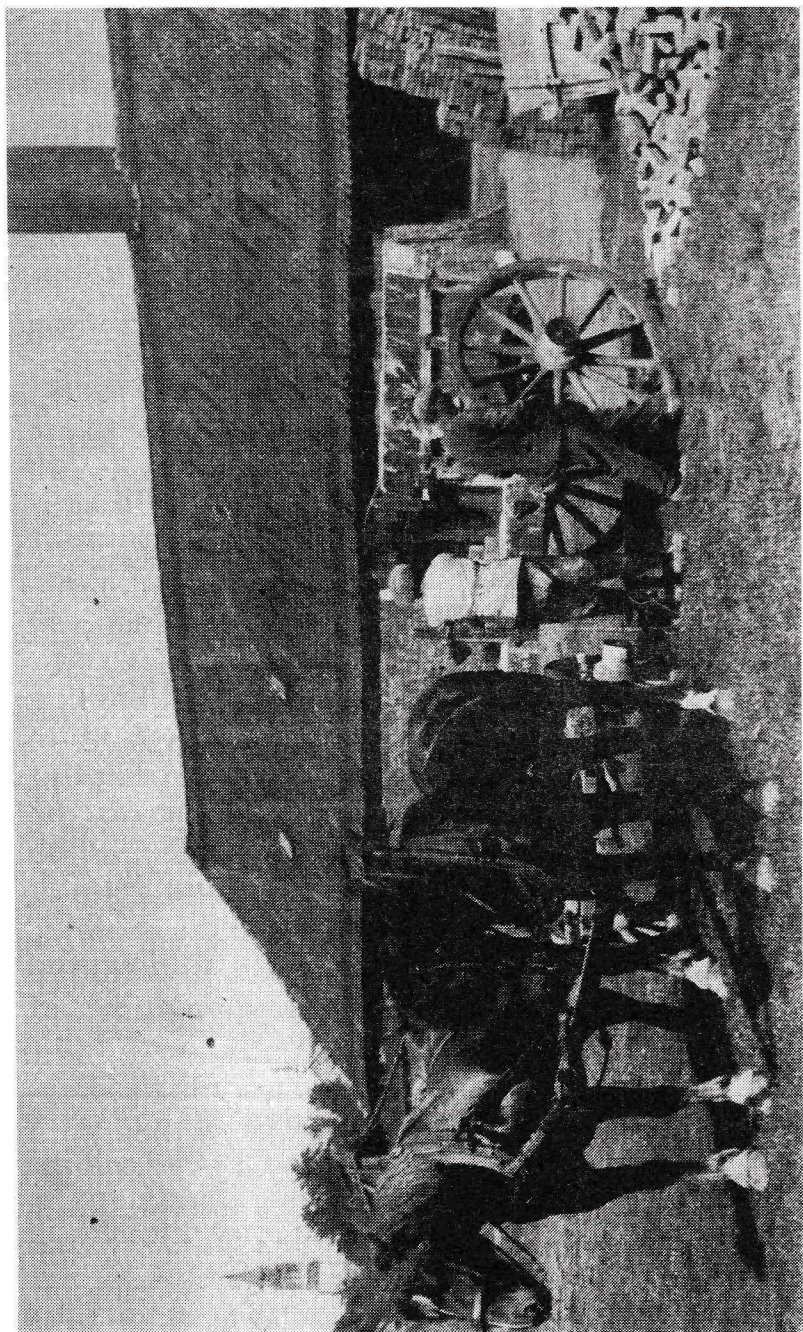
„Kan niet werken, want de kleiputten zijn volgelopen met water, wegens het springen van de bruggen over het riviertje de Zoom en dat is de waterlossing voor mijn kleiput.”

Maar zelfs als de bruggen hersteld werden, zou de fabriek niet kunnen werken, want er was onvoldoende petroleum om de pomp bij de kleiput te laten werken. Brandstof was er nog in een geringe hoeveelheid aanwezig. Op 17 juni 1940 beschikte de fabriek nog over 25 ton kolen. En volgens Van Wesenbeeck was er honderdzeventig kilo kolen nodig per duizend te bakken waalstenen.¹⁵⁾

Het duurde tot augustus 1941 voor de oven weer gestookt kon worden. De arbeiders gingen aan het werk en vijftintig personen verdienden hun boterham in de fabriek, waar in mei 1941 de daglonen verhoogd waren van twee gulden naar twee gulden vijftig.¹⁶⁾

Lang duurde het niet, want op 13 september 1941 werden de eerste arbeiders al weer ontslagen. Volgens de lijst ging het om één jongen en zes ongehuwde mannen die geen kostwinners waren en om vijf gehuwde mannen. Op de lijst komen echter maar elf namen voor.¹⁷⁾

In november 1941 werd de productie stilgelegd en op 17 november kwam de vergunning van de arbeidsinspectie om met terugwerkende kracht per 25 oktober acht seizoensarbeiders te ontslaan. Daardoor bleven er nog zes mensen in dienst die voor het onderhoud van de fabriek zorgden en voorbereidingen troffen voor een nieuw bakseizoen dat in het voorjaar van 1942 moest beginnen.¹⁸⁾

Het laden van steen aan de steenfabriek in Wouwse Plantage op de paardenwagen. De juiste datum is niet bekend (Collectie: H. Jonckheere-Wouw).

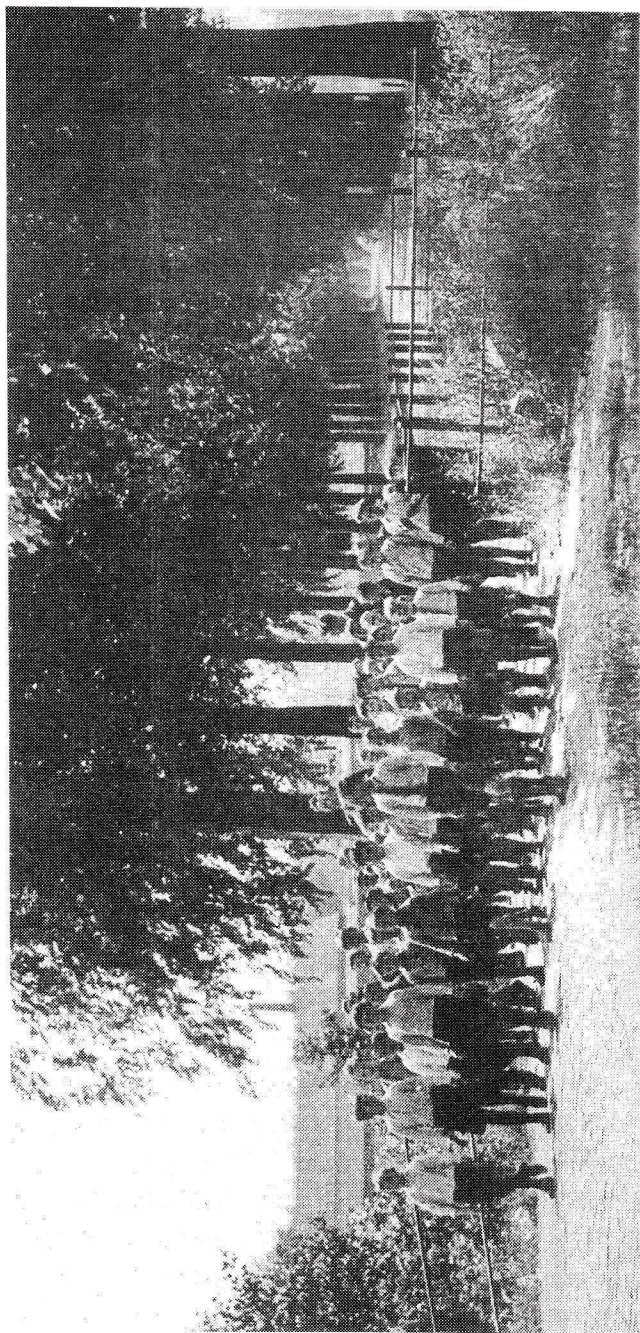
Geen productie

In 1942 werd de rest van het personeel overbodig, omdat de productie helemaal stil lag. Alleen fabrieken die draineerbuizen voor de landbouw produceerden, zoals de fabriek van De Leeuw in Halsteren, konden nog in beperkte mate bakken. De Duiters inventariseerden in 1942 welke machines aanwezig waren en daaruit kunnen we ons nu een aardig beeld vormen van de omvang van de fabriek. Er waren op dat moment twee stoommachines, twee steenpersen en een pannenpers.¹⁹⁾

Er lag verder een voorraad van 1.024.900 ongebakken steen en 298.400 gebakken steen, allemaal van het rijnsformaat. De toekomst zag er voor de fabriek ook niet rooskleurig uit, want er waren geen Duitse opdrachten en ook geen belangrijke Nederlandse opdrachten en bovendien had de fabriek geen brandstof meer om de ovens te stoken. Inmiddels was het eigendomsrecht overgegaan op de erven van Pierre Paul Emsens, want als ondernemers van de 'Stoom-Steen- & Pannenfabriek Erven Emsens' staan genoemd Germaine Marie Marguerite Emsens, de weduwe van Robert Leemans en Hélène Marie Louise Emsens, de echtgenote van Albert Janssen de Limpens.²⁰⁾

Ondanks dat de fabriek stil lag, werd waarschijnlijk toch nog een en ander aan voorraad verkocht, want over het jaar 1942 noteerde de 'Beroepsgroep Steen-, Cement-, Glas- en Fijnkeramische Industrie', die steunverlening aan stilgelegde bedrijven regelde een inkomstenpost van 2.019 gulden. Werd daar het voorschot van 3.000 gulden afgehaald, dan was er over dat jaar een verlies van 981 gulden. Die berekening werd ook in 1943 toegepast en de fabriek in Wouwse Plantage kreeg onverwijld de opdracht om van de ontvangen voorschotten over de jaren 1942 en 1943 een bedrag van 3.851 gulden terug te storten.²¹⁾

In de laatste oorlogsjaren waren alleen Jan van Wesenbeeck en Frans Dekkers nog in dienst. Langzaamaan verdwenen de machines uit de fabriek. Jan van Wesenbeeck schreef op 10 januari 1944 een brief aan Albert Janssen de Limpens in Brussel waarin hij hem eerst een zalig en voorspoedig 1944 toewenste en vervolgens schreef dat de asdraaibank door de Duiters gevorderd was. De fabriek zelf was ook gevorderd en werd gebruikt als werkplaats en bergplaats van materialen die nodig

De jeugd van Wouwse Plantage stond in 1937 aangetreden op de brug over de Zoom. Op de achtergrond de steenfabriek.
(Collectie: H. Jonckheere-Wouw)

waren voor de aanleg van de tankvallen rond Wouwse Plantage. Hijzelf was aangesteld door de Duitsers om het materiaal te controleren en Frans Dekkers was gevorderd om in de Wouwse Plantage stroom te draaien. Jan van Wesenbeeck somde verder op wat hij allemaal aan papieren in moest vullen en dat deed hij allemaal in zijn vrije tijd.

„Nu vraag ik U beleefd hoe het U stelt met mijn loon in de tijd dat ik gevorderd ben bij de Deutsche instanties”, wilde hij weten.²⁴

Bevrijding

Op 15 september, een week of vijf voor de bevrijding van Wouwse Plantage, waren er nog 2.000 buiten- en 52.700 binnenstenen in voorraad bij de steenfabriek. Korte tijd later was die voorraad volledig verdwenen. Bedrijfsleider J. van Wesenbeeck gaf daarvoor de volgende verklaring aan het 'Rijksbureau voor Bouwmaterialen' op 1 februari 1945:

"De reden daarvan is dat gedurende de bevrijding, die zeven dagen duurde, wij afwezig waren. De geallieerde militairen hebben de steen die toen nog aanwezig was, waarvan er veel stukgeschoten waren, weggereden in de bij ons omliggende tankvallen".²⁵

Tijdens de bevrijding werd heel wat kapot geschoten en de Duitsers bleezen ook de schoorsteen op, waardoor de oven flink beschadigd werd.

Tijdens de bevrijdingsacties kregen de droogloodsen, waar de toen al gegamde steen in zat, verschillende voltreffers van granaten. De loodsen en de ongebakken steen werden zwaar beschadigd.

De opbouw ging bijzonder moeizaam. In april 1945 schreef A. Janssen de Limpens aan het Bureau Wederopbouw in Roosendaal dat hij de fabriek wilde herstellen, maar dat hij eerst zekerheid moest hebben of er een nieuwe steenpers en mengmachine te krijgen waren en of er een

JOS. VAN WESENBEEK :: PLANTAGE :: WOUW B174
BETONWERKEN, PUTRINGEN EN RIOLEN :: HANDEL IN TEGELS EN PANNEN

WOUW. 4 September 1939

FACTUUR voor de Gemeente

van Wouwe

N° 301

van JOS. VAN WESENBEEK

			Zegel f	0-100
12 chuy	32 Riolen	100/50	2,50	80,00
19 "	"	"	"	25,00
"	"	100/30	1,25	82,50
26 "	"	100/50	2,50	22,50
Totaal f				210,00

Een rekening van de steenfabriek uit Wouwse Plantage uit 1939. Jos. van Wesenbeek handelde toen ook in een groot aantal andere zaken.

41
elektromotor ter vervanging van de gehavende stoommachine geplaatst kon worden. Hij schatte dat voor het herstel van de schoorsteen, gebouwen en loodsen 40.000 stenen, 1000 kg kalk en 1000 kg cement nodig waren en bovendien zo'n 7.000 dakpannen of dakplaten.²⁴⁾

Om wat vaart achter het herstel te zetten volgde in juni 1945 het verzoek om steenkool, zodat de rauwe stenen in de pannenoventjes gebakken konden worden. Die steen was nodig voor het herstel van de schoorsteen. Bijna per kerende post kwam er bericht dat er weinig hoop was op brandstof, maar als die er kwam, zou ze in juli of augustus beschikbaar zijn. Volgens de opgave van de fabriek lagen er op dat moment nog ongeveer 1 miljoen ongebakken stenen.²⁵⁾

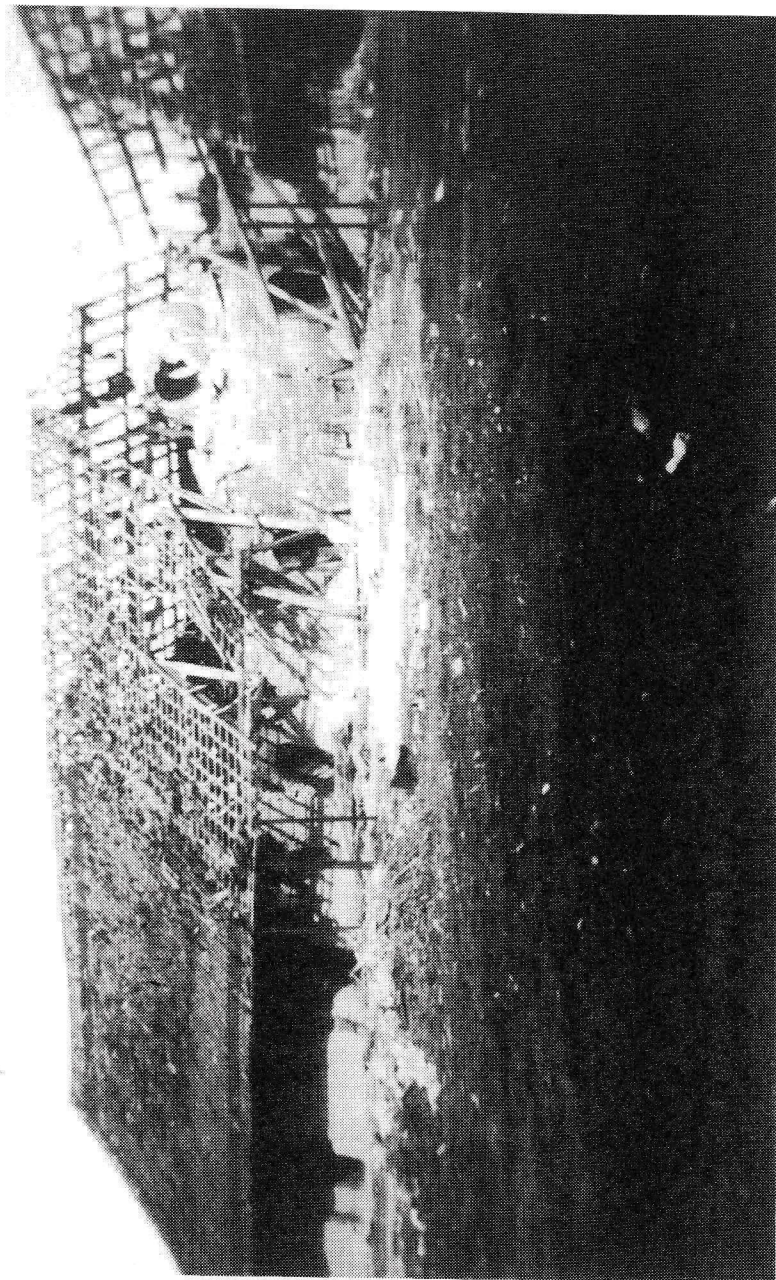
Inmiddels was ook de correspondentie tussen bedrijfsleider J. van Wesenbeeck en eigenaar Albert Janssen de Limpens op gang gekomen. Ook de fabricage van dakpannen kwam daarin aan de orde. Van Wesenbeeck schreef dat hij wel wilde beginnen, maar dat er dan eerst geïnvesteerd moest worden:

„Op de eerste plaats hebben wij voor het maken van de pannen een 6000 stuks panrekken nodig om de pas gevormde pannen te laten drogen, die ik dan zou moeten laten maken omdat die niet aanwezig zijn en niet gemakkelijk zal aan te komen zijn.”

Maar dat was niet het enige probleem, want de zolder waar de leem opgereden moest worden, was gedeeltelijk opgeblazen. Ook de machiniekamer hadden de Duitsers de lucht in laten vliegen en daardoor waren de gebouwen ingestort. Dat had een hele 'ruwine' veroorzaakt en er was nog niets opgeruimd. Van Wesenbeeck vroeg daarom of hij een man of drie in dienst mocht nemen om aan die opruimingswerkzaamheden te beginnen.²⁶⁾

Opbouw schoorsteen

Tegelijkertijd werd prijs opgevraagd voor de opbouw van de schoorsteen. Als de steenfabriek de waalstenen leverde, ging de opbouw van

In oktober 1944 bliezen de Duitsers de schoorsteen van de steenfabriek in Wouwse Plantage op. De neervallende brokstukken vernielden een groot deel van het dak van de oven. (Collectie: De Vierschaer-Wouw).

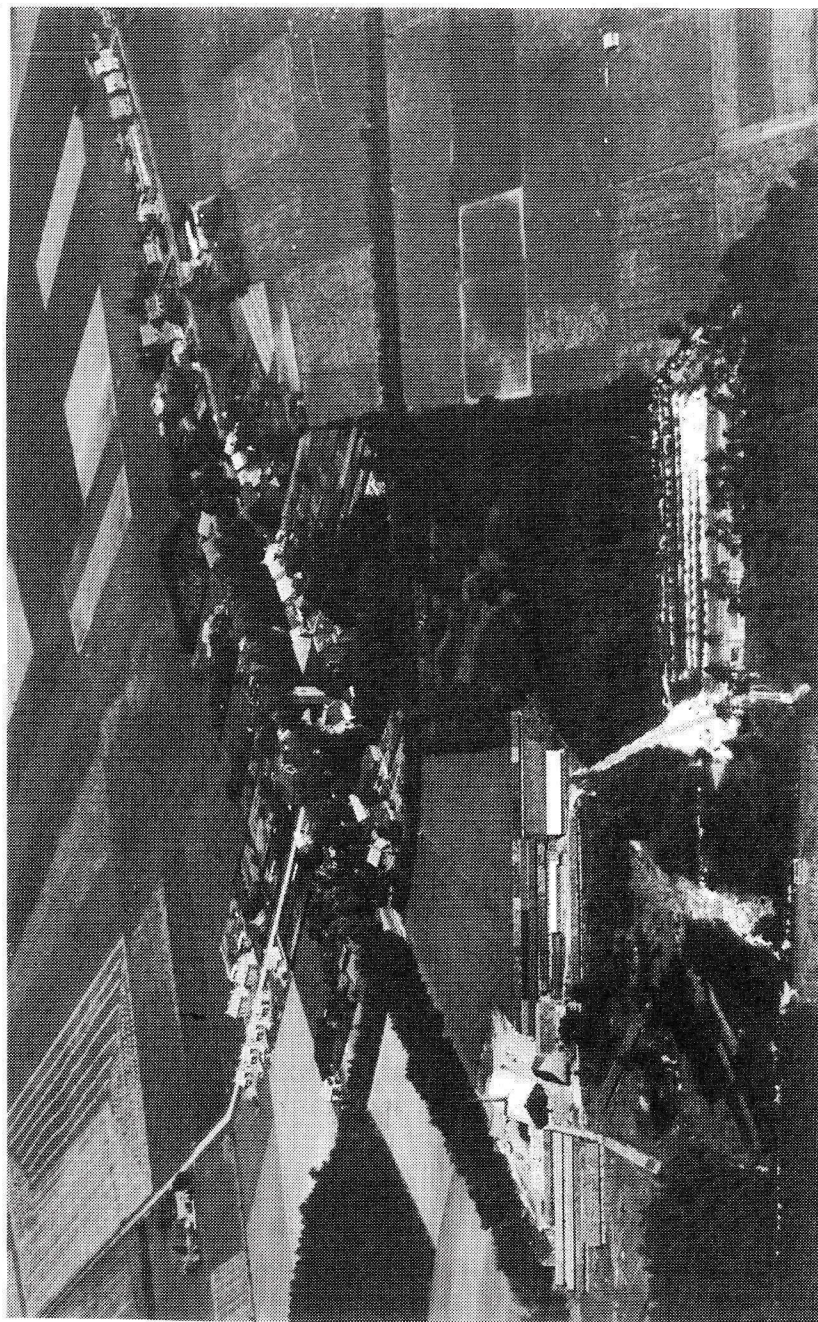
de schoorsteen van 25 meter hoogte een bedrag van 730 gulden kosten. Na wat heen en weer geschrijf tussen de firma J. Hotze in Leiden en de steenfabriek in Wouwse Plantage kwam men tot overeenstemming.

In november 1945 begon het opruimingswerk en half december moesten de opbouw van de schoorsteen en kap van de ringoven beginnen, maar wegens de weersomstandigheden werd dat uitgesteld. Uit de verslagen die maandelijks werden ingezonden naar de 'Bedrijfsgroep Steen-, Cement-, Glas- en Fijnkeramische Industrie' te Rijswijk, bleek dat in januari 1946 met de opbouw van de schoorsteen werd begonnen en tevens met het herstel van de kap van de oven. Vanwege het slechte weer werd de opbouw weer stil gelegd en eerst in maart kwam de schoorsteen gereed en het duurde tot juni 1946 voor het dak boven de stookzolder gerepareerd was.

Niet alleen de reparatie verliep niet voorspoedig, ook met de relatie tussen Jan van Wesenbeeck en eigenaar Albert Janssen de Limpens ging het niet al te best. Uit de correspondentie die gevoerd werd, wordt duidelijk dat de Brusselse eigenaar van mening was dat in de oorlog door de bedrijfsleider weinig was ondernomen, zodat het grootste deel van de machines waren verdwenen. Ondanks dat hij naar zeggen van Janssen de Limpens niets had uitgevoerd, was toch steeds zijn salaris doorbetaald. Jan van Wesenbeeck protesteerde heftig tegen deze aantijgingen en gaf een beknopt verslag van zijn vele activiteiten tijdens de oorlog en de roofzucht van de Duitsers.²⁷⁾

Machines

Eind december 1945 werd door keramisch ingenieur P. Cox uit Roosendaal in opdracht van de fabriek een nieuwe strengpers om stenen te maken besteld. Die zou in juni 1946 geleverd worden en volgens Cox was dat ruimschoots op tijd om dat jaar nog twee tot drie miljoen stenen te maken. De pers kostte 3800 gulden. Tegelijkertijd had Cox ook de ringoven gekeurd:

Een luchtfoto uit 1954 met de fabriek en op de voorgrond de put waar de klei werd gedolven. Links op de voorgrond en in het midden op de achtergrond zijn de putten te zien waar in het verleden de klei uit de grond werd gehaald. (Collectie: De Vierschaer-Wouw).

„De oven heb ik kortelings gekeurd. Met een beetje onderhoud kan hij nog wel twintig à dertig jaar meegaan. Dus hierover geen zorg.”

Begin januari 1946 kwam ook Janssen de Limpens voor het eerst naar Wouwse Plantage om met Jan van Wesenbeeck te overleggen. Kort daarop schreef hij een brief met instructies: er mocht geen overbodig werk worden gedaan, Van Wesenbeeck moest er op toezien dat er doorgewerkt werd, hij moest aantekenen hoeveel werklieden van de aannemer er dagelijks aanwezig waren en hun werktijden noteren.

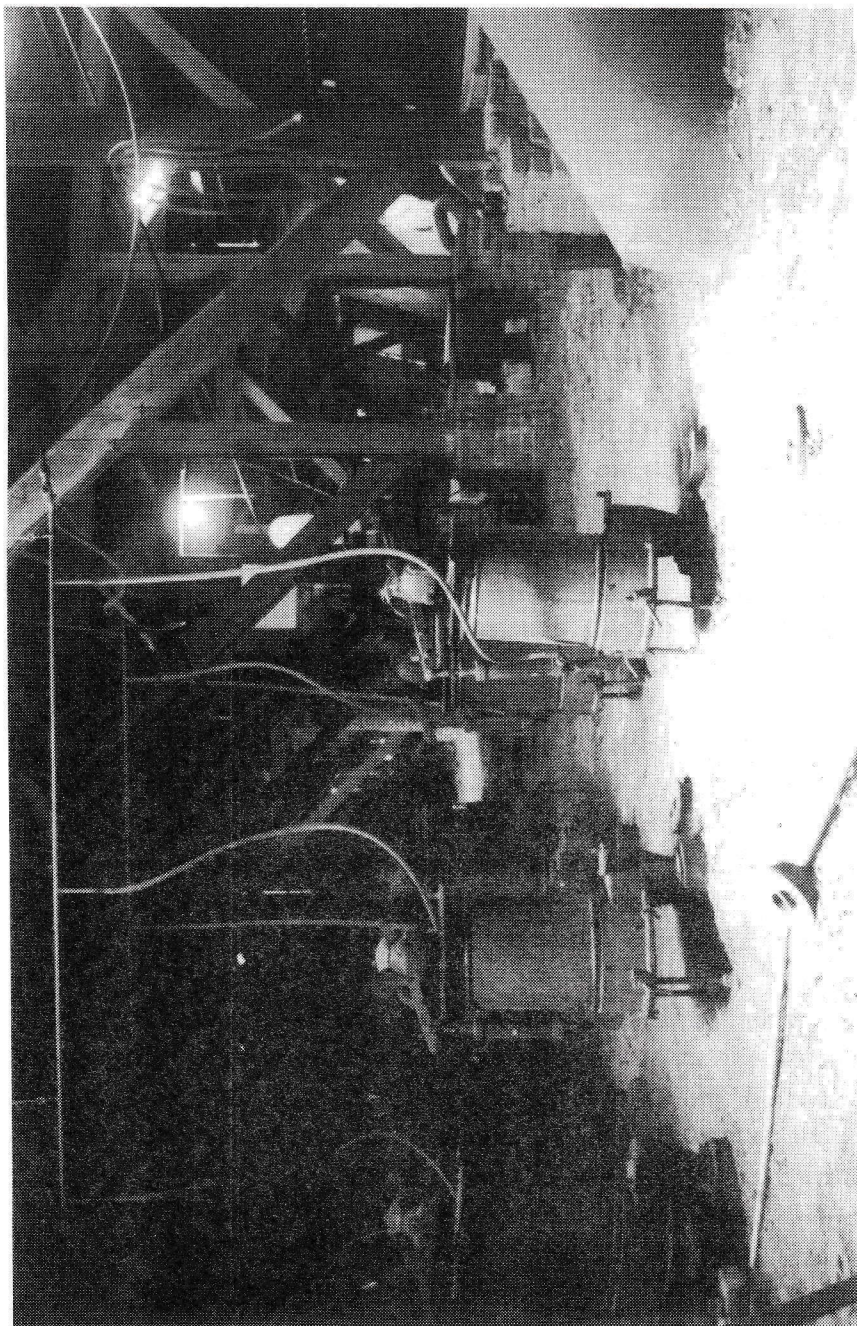
In juni 1946 zag het er naar uit dat het herstel van de fabriek snel gereed zal zijn. P. Cox schreef toen dat mogelijk ook een snijtafel aangeschaft moest worden en een motor voor de aandrijving van de pers. Tenslotte deed hij de suggestie om een bezandingsapparaat te kopen.²⁸⁾

Wat op papier zo goed leek te gaan, lag in de praktijk anders. Tussen juli en oktober 1946 lag het herstel van de fabriek volledig stil en het hele jaar 1947 werd er niet gebakken, pas op 10 december 1947 werd met acht arbeiders de productie op gang gebracht. Inmiddels waren ook nog eens 200.000 ongebakken stenen terug de leemputten ingere-
den.²⁹⁾

Hoe slecht het ging bleek in 1948 toen bedrijfsleider J. van Wesenbeeck aan het Centraal Bureau voor Statistiek schreef:

*„Nu ruim 3 jaar nadien zijn, door het natte weer en de toestand waarin de loodsen verkeren de onderste lagen groene steen volkomen weggerot en moesten ze dienvolgorde weer gedeeltelijk de leemput ingere-
den worden”.*

Hij deed dat naar aanleiding van een berekening die het bureau gemaakt had met cijfers die door de fabriek waren verstrekt. Op 1 januari 1948 lagen bij de fabriek 700.000 ongebakken steen, aan het eind van de maand lagen er nog 195.000, terwijl Van Wesenbeeck had opgege-

De stookpotjes op de stookzolder van de fabriek in Wouwse Plantage in 1993. (Foto: Karel Schrooyen-Wouw).

ven dat er in de maand januari 505.000 ongebakken steen de oven was ingekruid. In dezelfde maand was 281.000 gebakken steen uitgekruid.

Uit deze gegevens bleek dat er 224.000 stenen meer in- dan uitgekruid waren, zodat het aantal ongebakken stenen in de oven 225.000 (per 1 januari 1948) + 224.000 = 449.000 stuks zou zijn.

De bedrijfsleider gaf op 31 januari 1948 een oveninhoud van 249.000 stuks op en het verschil was dus 200.000 stuks. Volgens de verklaring van Jan van Wesenbeeck waren die stenen dus terug in de leemput gereden omdat ze waren weggerot.³⁰⁾

Bakken

Natuurlijk klom Jan van Wesenbeeck meteen in de pen om eigenaar Janssen de Limpens het resultaat te melden toen de eerste gebakken steen uit de oven kwam. Hij schreef dat op 10 december 1947 de oven was aangemaakt en dat er op 10 januari 1948 zes kamers waren afgestookt. Er waren op dat moment negen man in dienst, waarvan drie stokers en zes in- en uitzetters.

„...op het ogenblik zijn er 11 kamers uitgezet en de steen is nog van goede kwaliteit. De afnemers komen echter nog niet erg af om de steen te kopen, dus de inkomsten zijn op het moment nog niets, daarentegen zijn de uitgaven aan arbeidsloon en sociale lasten zeer hoog, ongeveer 91 ct per uur en per man.”

Vandaar dat Van Wesenbeeck om extra geld vroeg, want hij kon nog maar drie weken loon betalen. Ook zelf wilde hij wel wat meer verdienen, want hij werkte bijna dag en nacht en hij vond dat het niet gepast was dat de knechts met 45 gulden naar huis gingen en de baas met 20 gulden.³¹⁾

De reactie vanuit Brussel kwam op 17 januari. Geld speelde in die brief een belangrijke rol, want de eigenaar vond het fijn dat de steen van goede kwaliteit was, maar door de hoge kosten vroeg hij zich af of er nog wel winst overbleef. Prettig voor Van Wesenbeeck was dat hem een

loonsverhoging van 15 gulden per week in het vooruitzicht werd gesteld.

Uit deze brief bleek ook dat de steenfabriek in andere handen over zou gaan, want Janssen de Limpens schreef:

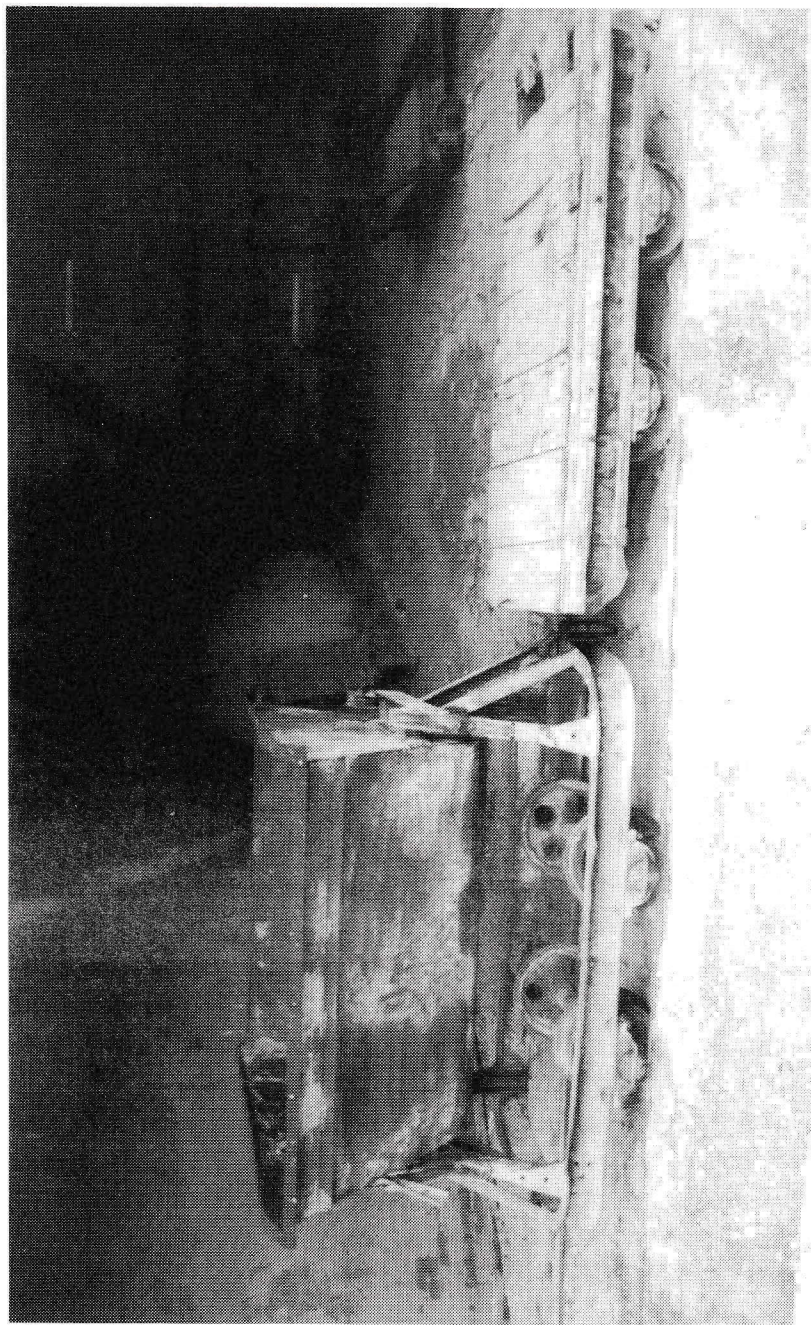
„Ik hoop dat de heer Tinga je aan het werk zal houden, zoodra het bakken is afgelopen en heb daartoe een goed woordje gedaan; spreek er eens met hem over; hy zeide my dat hy je tydens het bakken eens in het oog zou houden om te zien wat je waard was.”³²⁾

De overname stond dus voor de deur en dat bleek ook uit het feit dat de kolenvoorraad ver op was en Van Wesenbeeck de raad kreeg om eerst de beste steen in te zetten en daarna pas de minder goede.

Tot 24 februari 1948 werd er gebakken en tien arbeiders waren tot die tijd in dienst van de fabriek. In de maand februari moesten er opnieuw 59.000 stenen wegens weggroten in de leemput worden gereden. Daarna werd de fabriek stilgelegd en van maart tot juni 1948 was er slechts één man in dienst. De naam van deze persoon staat niet in de stukken vermeld, mogelijk was het Jan van Wesenbeeck, hoewel die in 1948 al 66 jaar werd en eigenlijk al aan een welverdiende rust mocht denken.³³⁾

Op 31 maart 1948 vroeg de firma Tinga en Bakker, steenfabrikant te Wouw A90 toestemming aan de gemeente Wouw om het machinegebouw, de werkplaats en de kolenbergplaats te mogen veranderen bij de steenfabriek. Het duurde tot 2 juni 1948 voor inderdaad de gevraagd vergunning werd gegeven. Het pand A90 in Wouw bleek de woning van Jos Luijckx te zijn, firmant van een Roosendaalse bankiersfamilie.³⁴⁾

De verbeteringen en vernieuwingen werden aangebracht en korte tijd later werd de productie opnieuw opgestart. In 1963 werd een huurovereenkomst aangegaan met Jan Tinga. Die kon tevens meer dan duizend meter 'zwaar smalspoor' overnemen en een vijftal kipwagens voor het vervoer van de leem van de putten naar de fabriek en in 1972 kon hij de fabriek aankopen.

Met dit soort kipwagentje werd de klei in Wouwse Plantage van de leemput naar de fabriek gebracht. (Foto: René Hermans-Wouw).

Laatste stenen

Door de ontwikkelingen in de baksteenindustrie en de vergaande modernisering en automatisering was het niet mogelijk om de fabriek rendabel te houden. De methoden waren verouderd en de ringoven verslechterde. Veel steenfabrieken in Nederland sloten hun poorten. In 1965 waren nog twee fabrieken in de gemeente Wouw lid van "De Nederlandse Baksteenindustrie". Dat waren de steenfabriek "Wouwsche Plantage" te Wouw (!) en de NV Kleiwarenfabriek 'Agrico' te Wouw. In 1967 ging de fabriek in Wouw dicht en had alleen Wouwse Plantage nog een 'steenoven'. Aan het eind van de jaren zeventig ging er een ware saneringsgolf over de baksteenindustrie. Ook de steenfabriek van Jan Tinga in Wouwse Plantage ontkwam er niet aan en de fabriek ging dicht. Toen korte tijd later de markt aantrok en de zoon van Tinga interesse toonde om het bedrijf over te nemen, werd de fabriek enigszins geautomatiseerd en gemoderniseerd en opnieuw gestart. De vakmensen van weleer waren echter naar elders vertrokken en de nieuwe start liep op niets uit. In september 1984 werd het vuur definitief gedoofd. De nog resterende steen werd verkocht en de fabriek raakte snel in verval.

Tot in 1989 Jan Verbraak en Wim van Limpt brood zagen in de fabriek. Niet om die opnieuw aan het werk te krijgen, maar als locatie om hun bedrijf in bouwsystemen en bouwstoffen onder te brengen. Hun handel floreerde, maar de fabriek raakte nog verder in verval. Na een succesvolle open dag in 1993 werd besloten om in elk geval een deel van de ringoven te behouden en daarin is de firma in 1997 ook geslaagd.

Noten:

1. AA Wouw 1811-1940 Administratief Archief nr. 3783 (verder vermeld als AA Wouw).
2. (Vierschaer 4-'88 - blz 28 en 33. Uit: Wouw en de spoorwegen (II) van M.C. Broos) Marius Broos wijst op het feit dat de fabriek van Décauville in Petit-Bourg bij Parijs pas in 1875 het draagbare veldspoor ontwierp, bestaande uit vaste ramen van zeer lichte spoorstaven en dwarsliggers van enige meters lengte met een spoorwijdte van 400-500 en later 600 mm.

STEENFABRIEK „WOUWSCHIE PLANTAGE”

PINDORP

TELEFOON K 1657 238
b.g.r. K 1650 3004 of 3170

XXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXX
XXXXXXXXXXXX

Privé-adres:
RONDWEG 109
ROOSENDAAL

★

PINDORP. 22 februari 1958.

R E K E N I N G voor Het Bureau Gemeentewerken,

te

W O U W.

Debet: Steenfabriek "Wouwsche-Plantage" te Pindorp.

1958 Voor aan U geleverd, af fabriek:
febr. 6 9 m³ puin à f. 4,50 per m³

~~f.~~ 40,50
=====

Een rekening van de steenfabriek "Wouwsche Plantage" voor de gemeente Wouw uit 1958.

Voor geïnteresseerden in het smalspoor verwijs ik naar het artikel "Wouw en de spoorwegen (12)" van M.C.J. Broos in De Vierschaer 7e jaargang nr. 1 (1989) blz 61 t/m 75.

3. AA Wouw 2935. Notulen van B en W van 21-2-1891.
4. AA Wouw 4361. Stukken betreffende arbeidstijden. Los briefje van 25 juli 1891 van de Rijkstoezicht op den Arbeid.
5. AA Wouw 4359. Statistiek inzake arbeid 1872-1909.
6. AA Wouw 3759. Register van hinderwetvergunningen.
7. AA Wouw 3857. R.Emsens vraagt in 1904 toestemming voor uitbreiding steenfabriek.
8. AA Wouw 3872. R. Emsens vraagt in 1914 toestemming om op sectie H nr. 892 een stoommachine tot het oppompen van water uit de leemfabrieken te mogen gebruiken.
9. AA Wouw 2939. Notulen van B en W van 22 augustus en 19 september 1914.
10. AA Wouw 4361. Stukken betreffende arbeidstijden, 1891-1922.
11. Archief Steenfabriek. Dossier 64.
12. Archief Steenfabriek. Dossier 54. In 1936 werden in de fabriek van P.P. Emsens de onderstaande lonen uitbetaald:

Functie	uurloon	uren per week
Machinist	0,25	44½
Afslager/in-en uitzetter	0,26	43½
In- en uitzetter/sjouwer	0,27	45
Afsnijder/in- uitzetter	0,26	46
Sjouwer	0,27	43
Sjouwer/in-en uitzetter	0,27	44
Kleiaanvoerder/in-uitz.	0,27	44
Sjouwer/in- en uitzetter	0,26	43
Stoker/sjouwer	0,25	48
Stoker/sjouwer	0,25	50
Stoker/sjouwer	0,25	49
Sjouwer	0,24	47

13. Bouwarchief Wouw dossier 474.
14. Archief Steenfabriek. Dossier 69.
15. Archief Steenfabriek. Dossier WOII.
16. Archief Steenfabriek. Dossier 64.

Personeel in dienst in het tweede half jaar van 1941:

1. Joh. A. van Wesenbeeck	14. W. Timmermans
2. Jac. van Wesenbeeck	15. Jac. Sebrechts
3. H. Dekkers	16. Joh. W. Vos
4. Fr. Dekkers	17. M.L. Boden
5. A.M. Boden	18. P. Sebrechts

Een wagentje met "rauwe" steen staat op een draaischijf voor één van de droogloodsen van de steenfabriek in Wouwse Plantage. Op de foto zijn v.l.n.r. Janus Schillemans, Jan van de Sande en Frans Mol te zien. (Collectie: Janus Konings-Roosendaal).

6. G. van Meel	19. F.A.L. Schuurbijs
7. C. Uitdewilligen	20. H. v/d Maagdenberg
8. A. Huips	21. J.M. Schuurbijs
9. J.M. Veraart	22. G.J. Schuurbijs
10. P.A. Nelen	23. C. Konings
11. J.J. Dekkers	24. C. Verleijzen
12. J.C. Veraart-Boden	25. Ant. Sebrechts
13. A.L. van Meel	

17. Archief Steenfabriek. Dossier 51.

Naam:	geb.datum:	woonpl.:	werkzaam als:	in dienst:
C. Konings	24-5-1915	Roosendaal	los arbeider	16 juli
Van de Maagdenberg	25-7-1897	Roosendaal	los arbeider	13 mei
Joh. Vos	7-5-1923	Bergen op Z.	los arbeider	21 april
Adr. van Meel	2-8-1912	Wouwsche Hil	los arbeider	28 april
Petrus Nelen	24-8-1899	Hoevestein	los arbeider	24 maart
Jan Sebrechts	19-2-1896	Pindorp	los arbeider	28 april
W. Timmermans	27-1-1882	Wouwsche Hil	los arbeider	8 april
Jac. Dekkers	13-10-1906	Vleet	los arbeider	28 april
Fictor Schuurbijs	23-1-1925	Wouwsche Plan.	los arbeider	12 mei
Joh.Hendr. Veraart	3-11-1903	Wouwsche Plan.	los arbeider	28 april
Joh.Corn. Veraart	26-2-1920	Wouwsche Plan.	los arbeider	12 mei

18. Archief Steenfabriek. Dossier 51.

In oktober 1941 kregen onderstaande losse arbeiders hun ontslag:

Naam:	geb.datum:	woonpl:	werkzaam als:	in dienst:
Antoon Sebrechts	13-7-1893	Hoogerheide	los arbeider	25-8-1941
P. Sebrechts	9-7-1886	Pindorp	los arbeider	15-4-1941
Gerardus van Meel	15-2-1888	Zoomvliet	los arbeider	15-4-1941
Adr. Boden	29-2-1909	Speldestraat	los arbeider	25-3-1941
Jac. Wezenbeeck	28-2-1912	Heerle	los arbeider	15-4-1941
M. Boden	4-7-1911	Plantage	los arbeider	28-4-1941
Ant. Huijps	4-7-1877	Zaafsel	los arbeider	15-4-1941
C. Uitdewilligen	26-11-1885	Pindorp	los arbeider	28-4-1941

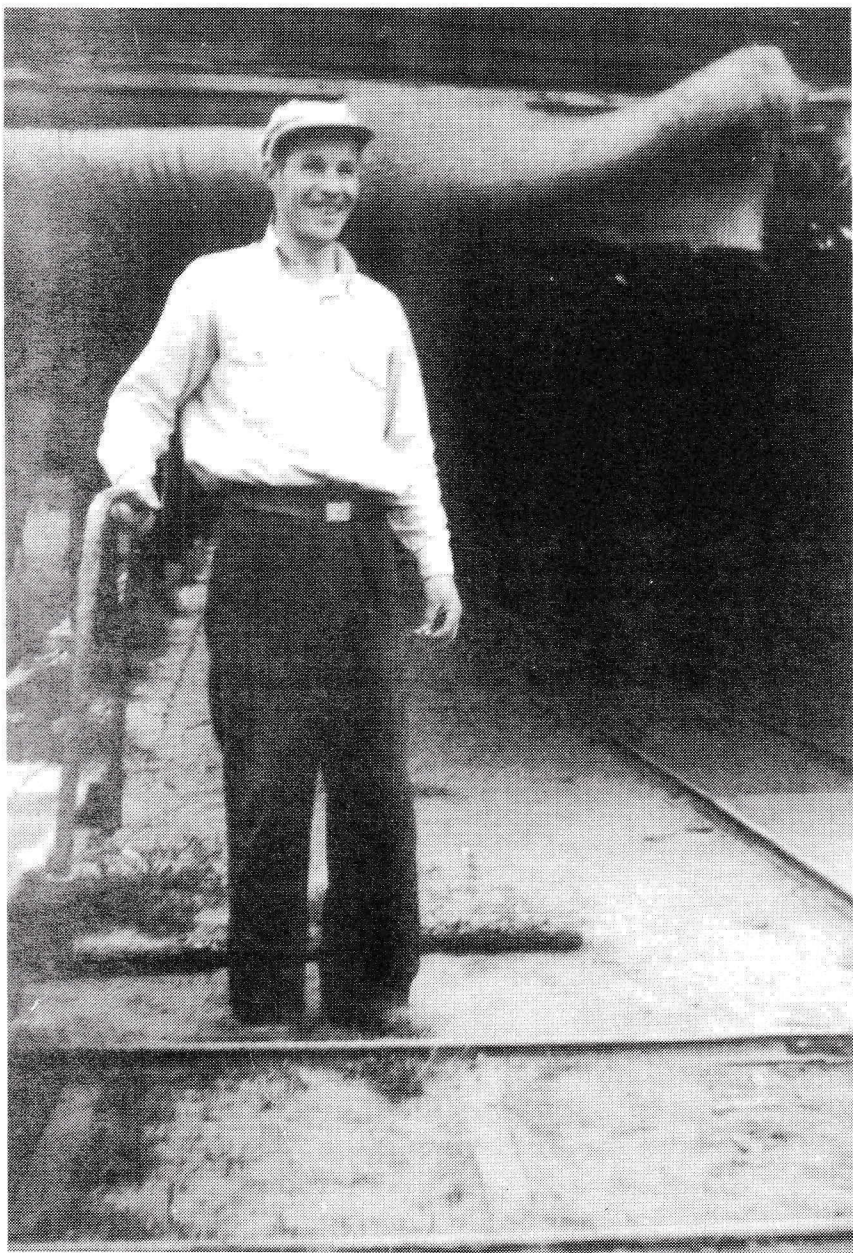
19. Machines en werktuigen aanwezig in 1942 in de fabriek in Wouwse Plantage:

Machines

1 stoommachine (grote)	1 stoommachine (kleine)
1 Abersonsteenpers	1 pannenpers
1 kleine pers voor druksteen	1 steen snijtafel
1 draaibank	1 kopdraaibank
1 schaafmachine voor ijzer	1 zaagmachientje voor ijzer
1 slijpsteen	2 watercentrifugaalpomp

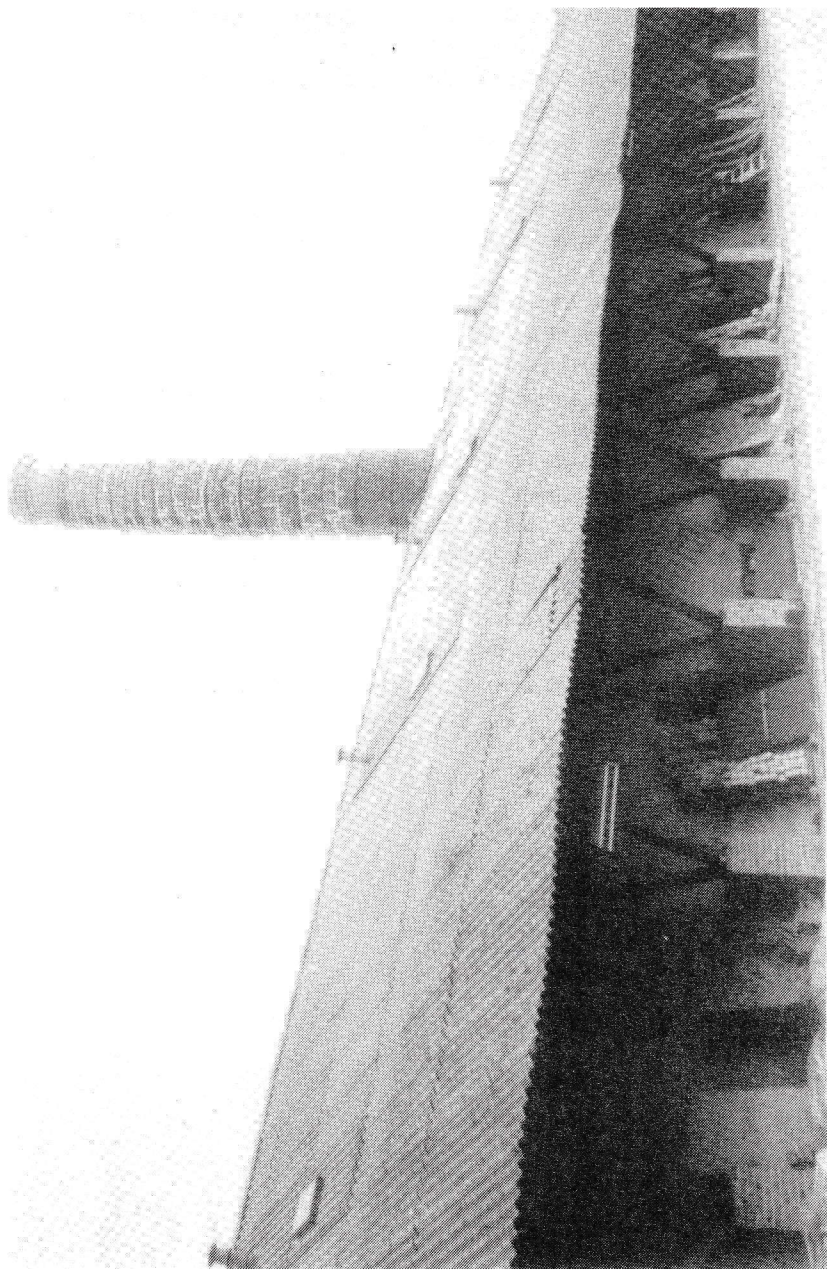
Toebehoren

5 ijzeren kipkarren op rails	8 houten kruiwagens
5 steenwagentjes	6000 korte houten plankjes of rekjes
2000 pannenplankjes of rekjes	

Janus Konings uit Roosendaal werkte zo'n twee jaar op de fabriek in Wouwse Plantage. (Collectie: Janus Konings-Rosendaal).

20. Archief Steenfabriek. Dossier 58. Biljetten ondernemersbelasting 1942/1943/1944.
21. Archief Steenfabriek. Dossier 34. Correspondentie over stilgelegde bedrijven in de Tweede Wereldoorlog.
22. Archief Steenfabriek. Dossier 58. Correspondentie tussen J. van Wesenbeeck en A. Janssen de Limpens.
23. Archief Steenfabriek. Dossier 69. Opgave aan het Rijksbureau voor bouwmaterialen van de voorraad per 1 februari 1945. Het stamnummer van de fabriek was 392.
24. Archief Steenfabriek. Dossier 68.
25. Archief Steenfabriek. Dossier 69.
26. Archief Steenfabriek. Dossier 63. Brief van 28 juni 1945.
27. Archief Steenfabriek. Dossier 58. Correspondentie tussen J. van Wesenbeeck en A. Janssen de Limpens.
28. Archief Steenfabriek. Dossier 53. Correspondentie van P.Th.Cox dd. 24 juni 1946
29. Archief Steenfabriek. Dossier 32. Verslag start fabriek.
30. Archief Steenfabriek. Dossier 32. Correspondentie met C.B.S..
31. Archief Steenfabriek. Dossier 58. Brief van 10 januari 1948.
32. Archief Steenfabriek. Dossier 59. Brief van 17 januari 1948. (Janssen de Limpens schrijft overigens 1848!)
33. Archief Steenfabriek. Dossier 31. Verslag bedrijfsactiviteiten.
34. Archief gemeente Wouw. Bouwvergunningen 474. dd. 31 maart 1948.

De oven van de steenfabriek "Wouwsche Plantage" in 1988. (Foto: M.C.J. Broos, Roosendaal)

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.